

MATERIAŁY ZACHODNIOPOMORSKIE

Rocznik Naukowy Muzeum Narodowego w Szczecinie

Nowa Seria

tom X
2013

zeszyt 1
Archeologia

Szczecin 2015

Redaktor naczelny wydawnictw Muzeum Narodowego w Szczecinie
Lech Karwowski

Redakcja naukowa tomu
Anna B. Kowalska, Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska,
Bartłomiej Rogalski

Redakcja wydawnicza
Anna B. Kowalska, Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska,
Bartłomiej Rogalski

Korekta
Anna B. Kowalska, Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska,
Bartłomiej Rogalski

Tłumaczenia i korekta tłumaczeń
Tomasz Borkowski
Agnes Kerrigan (proofreading)

Recenzenci
dr hab. prof. UW Joanna Kalaga, dr hab. prof. UW r Tomasz Płonka

Adres Redakcji
Muzeum Narodowe w Szczecinie
70-561 Szczecin, ul. Staromłyńska 27
tel. (+48) 91 431 52 02
fax (+48) 91 431 52 04

Projekt okładki
Waldemar Wojciechowski

Skład i druk
XPRESS Sp. z o.o.

ISSN 0076-5236

© Copyright by Muzeum Narodowe w Szczecinie and Authors

Szczecin 2015

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

Tadeusz Galiński

- Bolków nad jeziorem Świdwie. Nowe materiały kultury ahrensburgskiej 7
Bolków on Lake Świdwie. New Ahrensburgian materials. Summary 113

Paweł Gan, Tomasz Galewski, Andrzej Kasprzak

- Badania specjalistyczne nowych znalezisk z wczesnej epoki żelaza
odkrytych na stanowisku 4 w Miechęcinie, pow. kołobrzeski 115
Physicochemical research on pottery of the Early Iron Age
from Miechęcino site 4, Kołobrzeg district. Summary 132

Marcin Biborski, Piotr Kaczanowski, Janusz Stępiński

- Badania metaloznawcze mieczy z cmentarzyska z okresu rzymskiego
w Czelinie, woj. zachodniopomorskie 133
Metallurgy study on swords from the Roman period burial ground in Czelin,
West Pomeranian Voivodeship. Summary 156

Grzegorz Brzustowicz

- Konwent cysterek w Koszalinie. Część 1. Zarys dziejów 159
The Cistercian convent in Koszalin. Part 1. A sketch of history. Summary 189

Joanna Abramów, Dorota Bienias, Jacek Borkowski,

- Lidia Cymek, Andrzej Kuczkowski, Franciszek Rożnowski
Konwent cysterek w Koszalinie. Część 2. Badania archeologiczne
na cmentarzysku przyklasztornym 191
The Cistercian convent in Koszalin. Part 2. Archaeological excavations
on the convent's cemetery. Summary 235

Jacek Borkowski, Andrzej Kuczkowski

- Proces lokacji średniowiecznego Koszalina w świetle źródeł
archeologicznych i historycznych 237
The process of the location of medieval Koszalin in the light of archaeological
and historical sources. Summary 253

Andrzej W. Święch

- Problematyka podwodnych badań archeologicznych
w kontekście dyskursów kulturowych 255
The issue of underwater archaeological research
in the context of cultural discourses. Summary 275

ODKRYCIA

Michał Bugaj, Kamil Kajkowski

- Sztylet z miejscowości Głuszyno z Pomorza Środkowego
A dagger from Głuszyno in Central Pomerania 277

Grzegorz Durdyń, Andrzej Janowski Łuskowo, gm. Wolin, stan. 8 (AZP 20-07/2) Łuskowo, Wolin commune, site 8 (AZP 20-07/2)	285
Bernard Cedro, Bartłomiej Rogalski Dwie szpile skrzydełkowate z Kościna, gm. Dobra, pow. Police, stan. 6 (AZP 30-04/145) Two wing pins from Kościno, Dobra commune, Police district, site 6 (AZP 30-04/145)	289
Bartłomiej Rogalski, Sławomir Słowiński Ratownicze badania osady z okresu wpływów rzymskich w miejscowości Krzęcin, gm. <i>loco</i> , woj. zachodniopomorskie Rescue excavations on a Roman period settlement in Krzęcin, Choszczno commune, West Pomeranian Voivodeship	293
Andrzej Kuczkowski Wczesnośredniowieczny grot włóczni z miejscowości Bonin, gm. Manowo, pow. Koszalin An early medieval spearhead from Bonin, Manowo commune, Koszalin district	303
Anna B. Kowalska Przyczynek do znajomości dziecięcego obuwia skórzanego wolinian w okresie nowożytnym A contribution to the knowledge of children's leather shoes from Wolin in the post-medieval period	307
Ewa Górkiewicz Elementy infrastruktury wodnej ze wsi Bardy, pow. Kołobrzeg Elements of water supply infrastructure from Bardy village, Kołobrzeg district	317
Andrzej Kuczkowski Śródleśne nowożytne miejsce obróbki kamieniarskiej w miejscowości Rosnowo, gm. Manowo (pow. Koszalin) A post-medieval stone processing site in a forest in Rosnowo, Manowo commune (Koszalin district)	325
RECENZJE I OMÓWIENIA	
Bartłomiej Rogalski Henryk Machajewski, <i>Gronowo, Ein Gräberfeld der Wielbark-Kultur in Wespommern</i> , Warszawa–Szczecin–Gdańsk 2013	331
Krzysztof Kowalski Anna B. Kowalska, <i>Wytwórczość skórzana w późnośredniowiecznej Dzielnicy Chyżyńskiej w Szczecinie. Leatherworking in Late Medieval Szczecin Chyżyńska Neighbourhood</i> , Muzeum Narodowe w Szczecinie, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Szczecin 2013	333

- Dorota Kozłowska
Wojciech Blajer, *Młodsza epoka brązu na ziemiach polskich w świetle badań nad skarbami*, Kraków 2013 337
- Anna B. Kowalska
Marta Osypińska, *Zwierzęta w gospodarce wczesnośredniowiecznego Szczecina*, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Poznań 2013 339
- Anna B. Kowalska
Henryk Paner, *Średniowieczne świadectwa kultu maryjnego. Pamiątki pielgrzymie w zbiorach Muzeum Archeologicznego w Gdańsku*, seria *Fontes Commentationesque ad res gestas Gedani et Pomeraniae*, t. IV, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk 2013 341
- Anna B. Kowalska
Błażej M. Stanisławski, *Jómswikingowie z Wolina-Jómsborga – studium archeologiczne przenikania kultury skandynawskiej na ziemiach polskich*, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Wrocław 2013 343
- Anna B. Kowalska
Wolin wczesnośredniowieczne, część 1, red. B. Stanisławski, W. Filipowiak, „*Origines Polonorum*”, t. VI, Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej, Warszawa 2013 345
- Anna B. Kowalska
Economies, monetisation and society in the West Slavic lands 800–1200 AD, red. M. Bogucki, M. Rębkowski, seria *Wolińskie Spotkania Mediewistyczne*, t. 2, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, s. 380, Szczecin 2013 347
- Ewa Górkiewicz
Andrzej Kuczkowski *Cholin – Gollennberg – Góra Chetmska. Źródła archeologiczne do dziejów Góry Chetmskiej koło Koszalina*, Koszalin 2013 349
- Anna B. Kowalska
Eugeniusz Cnotliwy, *Przedmioty z poroża i kości z Janowa Pomorskiego*, „*Studia nad Truso*”, t. II, red. Bogucki Mateusz, Marek F. Jagodziński, Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu, Instytut Archeologii i Etnologii PAN, Elbląg 2013 351
- Ewa Górkiewicz
Child and childhood in the light of archeology, red. Paulina Romanowicz, Wrocław 2013 353
- Anna B. Kowalska
Od chrystianizacji do współczesności. Studia zebrane z okazji jubileuszu 750-lecia kościoła Świętego Ducha w Moryniu, red. Paweł Migdalski, seria „*Terra Incognita*”, t. 8, Stowarzyszenie Historyczno-Kulturalne „*Terra Incognita*”, Chojna–Moryń 2013 357

Anna B. Kowalska Michał Sołtysiak, <i>Podstawy ekonomiczne powstawania średniowiecznych ośrodków miejskich na Pomorzu Zachodnim w świetle badań archeologicznych</i> , Uniwersytet Adama Mickiewicza w Gdańsku, Poznań 2013	359
Sławomir Słowiński <i>XVII Sesja Pomoroznawcza, vol. 2, od późnego średniowiecza do czasów nowożytnych</i> , red. Henryk Paner, Mirosław Fudziński, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk 2013	361
Anna Uciechowska-Gawron <i>Trzebiatów – spotkania pomorskie 2013</i> , red. Janina Kochanowska, Trzebiatów 2014	363
Marta Kurzyńska Materiały do bibliografii archeologii Pomorza Zachodniego za 2012 rok. Suplement	365
Indeks nazw geograficznych. Suplement 2012	385
Marta Kurzyńska Materiały do bibliografii archeologii Pomorza Zachodniego za 2013 rok	387
Indeks nazw geograficznych 2013	441
K R O N I K A	
Archeologiczna ścieżka edukacyjna w Czelinie, gm. Mieszkowice, pow. Gryfino	445
Eksperymentalny rejs replikami dłubanek z X wieku rzeką Odrą z Opola do Wolina w 2003 roku	451
<i>Zapomniane Oblicza Motyw twarzy na zabytkach archeologicznych z ziem polskich od IV tysiąclecia p.n.e. do XVII w. n.e.</i> Wystawa czasowa	461
XIX Sesja Pomoroznawcza	465
<i>In gremio – In praxi. Przedmioty skórzane na co dzień i od święta</i> , Konferencja naukowa	467

In gremio – In praxi. Przedmioty skórzane na co dzień i od święta **Konferencja naukowa**

Trudno wyobrazić sobie życie we współczesnym świecie bez przedmiotów wykonanych z tworzyw sztucznych, wszechobecnych i niezastąpionych w każdej niemal dziedzinie. Przez długie wieki rolę takiego uniwersalnego surowca spełniała odpowiednio przetworzona skóra zwierząt dzikich i hodowlanych. Problematyce skórnictwa poświęcono już wiele prac o charakterze ogólnym i szczegółowym. Tę dziedzinę wytwórczości można z pewnością uznać za jedną z lepiej rozpoznanych archeologicznie gałęzi wytwórczości średniowiecznej dzięki zaawansowanym studiom kilku pokoleń badaczy. Od ponad pół wieku prowadzone są zaawansowane badania nad wielotysięcznymi kolekcjami przedmiotów skórzanych z badań wykopaliskowych w Gdańsku, Kołobrzegu, Wolinie i Szczecinie. Cechą wspólną pomorskich opracowań jest kompleksowa prezentacja źródeł, podporządkowana nie tylko ukazaniu asortymentu wyrobów gotowych, ale też uchwyceniu reguł rządzących rozwojem wytwórczości skórzanej. Dzięki tym badaniom utworzona została solidna podstawa źródłowa umożliwiająca podejmowanie szczegółowych kwestii społecznych, socjotopograficznych, demograficznych i gospodarczych. Nie od dziś wiadomo, że im więcej wiemy na dany temat, tym wiemy mniej. Tak jest również w przypadku wytwórczości skórzanej, dobrze rozpoznanej i udokumentowanej, a jednak wciąż budzącej ciekawość i chęć jeszcze dokładniejszego poznania. Wyjątkowe walory skóry pozwalają archeologom, nawet po wielu stuleciach zalegania przedmiotów w ziemi, na podejmowanie coraz bardziej szczegółowych studiów nad różnymi aspektami życia codziennego. Służy temu niewątpliwie stała i wyjątkowo obfity przyrost bazy źródłowej, a także wzrost zainteresowania tą kategorią źródeł. Najważniejsza jednak na obecnym etapie badań wydaje się integracja różnych środowisk naukowych i wspólne podejmowanie tematyki szeroko pojętego skórnictwa. Archeolodzy często sięgają po różne źródła: historyczne, ikonograficzne, etnograficzne czy kartograficzne, aby jak najpełniej zinterpretować nieme ze swej natury źródła wykopaliskowe i odpowiednio osadzić je w dawnej rzeczywistości. Czy podobne zainteresowanie budzą wyniki studiów archeologicznych w naukach pokrewnych? Temu między innymi zagadnieniu poświęcona była druga już konferencja z cyklu *In gremio – in praxi*,

która odbyła się w dniach 12–13 grudnia 2013 roku w Muzeum Narodowym w Szczecinie.

Spotkanie podzielone było na cztery bloki tematyczne. Pierwszy z nich był poświęcony omówieniu zasobów archiwalnych do badań nad rzemiosłami pomorskimi w średniowieczu i w okresie wczesnonowożytnym. W drugiej części podjęto problematykę garbarstwa, gatunków zwierząt wykorzystywanych w średniowiecznym skórnictwie oraz konserwacji i rekonstrukcji przedmiotów skórzanych, a także łączonych skórzano-tekstylnych. W kolejnym bloku tematycznym przedstawiono najnowsze znaleziska archeologiczne z lokacyjnego Kołobrzegu. W czwartej części konferencji uczestnicy zapoznali się ze skórzanymi dodatkami do strojów i ubrań w średniowieczu i czasach nowożytnych. Przedstawiono również współczesne pomorskie warsztaty skórzane.

Bezpośrednim impulsem do zorganizowania drugiej już konferencji pod hasłem *In gremio – in praxi*¹ była publikacja wyników prac nad późnośredniowiecznym skórnictwem w Szczecinie. To archeologiczne ujęcie wsparte zostało omówieniem źródeł historycznych i ikonograficznych, a także zoologicznych. Historyczne prace nad średniowiecznymi rzemiosłami skórnymi koncentrują się głównie na analizie dokumentów związanych z cechami rzemieślniczymi – informacjach o ich wewnętrznej strukturze, sposobie organizacji, statutach, życiu społecznym i religijnym członków. Przed kilku laty problematykę tę, w ramach sesji *In gremio – in praxi*, przybliżył profesor Janusz Tandecki. Istotnych informacji na temat historii szczecińskich rzemiosł w średniowieczu dostarczyć mogą badania nad archiwaliami, w tym także sfragistyczne. Te kwestie przybliżyli w swoich wystąpieniach Agnieszka Pawłowska z Muzeum Narodowego w Szczecinie i Paweł Gut z Archiwum Państwowego w Szczecinie.

Inne zagadnienia w studiach nad skórnictwem podejmuje archeologia. Na podstawie źródeł wykopaliskowych możliwe jest podejmowanie problematyki lokalizacji miejsc wytwórczości w obrębie miasta, wyposażenia konkretnych pracowni i warsztatów w narzędzia, przybory i urządzenia niezbędne w procesie wytwórczym, wielkości i jakości produkcji, asortymentu wyrobów, rodzaju i gatunku wykorzystywanego surowca oraz, co niezwykle istotne, dynamiki zmian tych elementów dokonujących się na przestrzeni kilku stuleci pod wpływem nabywanych doświadczeń, potrzeb rynków zewnętrznych i lokalnych, koniunktury na określone towary, zmieniającej się mody i upodobań, a także relacji międzyrynkowych. Kwestie te w ostatnich latach szczególnie wyraźnie poruszała Beata Wywrot-Wyszkowska z Ośrodka Archeologii Średniowiecza Krajów

¹ Pierwsza odbyła się w 2007 roku również w Szczecinie. W roku 2009 ukazała się publikacja materiałów pokonferencyjnych pod redakcją Anny B. Kowalskiej i Beaty Wywrot-Wyszkowskiej pt. *In gremio – in praxi. Studia nad średniowiecznym skórnictwem* (Szczecin).

Nadbałtyckich IAE PAN, na podstawie źródeł archeologicznych z Kołobrzegu i Gdańska. Na grudniowej konferencji przedstawiła natomiast rzadko podejmowany w sposób kompleksowy problem wtórnego użycia przedmiotów skórzanych, z reguły odnotowywany przez archeologów w sposób niedostateczny.

Badacze poszukujący analogii do przedmiotów wydobywanych z ziemi lub usiłujący odtworzyć pełną formę wyrobów zachowanych fragmentarycznie, albo też zobrazować sposoby użytkowania wybranych, „niemych” z natury artefaktów wykopaliskowych chętnie sięgają do ikonografii i źródeł historycznych. Ważna jest także identyfikacja przedmiotów skórzanych „odkrywanych” w źródłach historycznych i ich konfrontacja ze źródłami archeologicznymi. Podstawą dyskusji na ten temat był wykład historyka, Rafała Simińskiego z Uniwersytetu Szczecińskiego.

Rozważania na temat skórnictwa we wczesnośredniowiecznym Szczecinie dowiodły, że wytwórczość ta opierała się na surowcu pozyskiwanym przede wszystkim ze zwierząt hodowlanych oraz z dużych zwierząt łownych. Sposób dystrybucji surowych skór oraz system zaopatrywania się w materiał do produkcji to zagadnienia, które trudno rozpatrywać jedynie na podstawie wyników analiz przeprowadzonych metodami właściwymi archeologii. Wielu cennych, wspomagających wnioskowanie informacji, przy braku źródeł pisanych, dostarczyły analizy zoologiczne. Dzięki nim możliwe stało się nie tylko określenie podstawowych danych, takich jak gatunki zwierząt, ale też dodatkowych, dotyczących np. jakości surowca, sposobów garbowania czy warunków przechowywania i transportu skór. Wszystkie kwestie poruszyła w swoim wystąpieniu Teresa Radek. Bardzo dobrą okazją do podniesienia wiedzy na temat garbowania skór zwierzęcych był ponadto wykład Krzysztofa Śmiechowskiego z Uniwersytetu Technologiczno-Humanistycznego w Radomiu. Niezwykle interesujące okazało się spotkanie z pragmatykiem, zajmującym się w praktyce trudną sztuką przetwarzania skór zwierzęcych, rekonstruktorem historycznym Cyprianem Świątkiem.

Świetnym źródłem do podjęcia problematyki przemian w wytwórczości skórzanej jest ikonografia kostiumologiczna. W dotychczasowych rozważaniach nad kulturą materialną średniowiecza podejmowane już były udane próby spożytkowania tej dziedziny historii sztuki w studiach nad różnymi kategoriami zabytków archeologicznych, zwanych też niekiedy „źródłami bezpośrednimi”. Podobnie jak inne zasoby źródeł, również ikonografia kostiumologiczna ma zróżnicowaną wartość poznawczą i różną przydatność w badaniach nad poszczególnymi dziedzinami historycznymi. Prawidłowa ocena cech analizowanych przedmiotów wymaga odpowiedniego warsztatu i przygotowania, dlatego najlepsze efekty można osiągać dzięki zacieśnianiu współpracy między badaczami wymienionych wcześniej dyscyplin. Na możliwości poznawcze

w tym zakresie zwróciła ostatnio uwagę Anna Sieradzka, chociaż średnio-wieczne skórzane dodatki do odzieży odkryte przez archeologów przyciągały już uwagę kostiumologów (np. Marii Gutkowskiej-Rychlewskiej, Ireny Turnau, Zdzisławy Wawrzonowskiej, Krystyny Turskiej), jednak zainicjowane już dawno interakcje pomiędzy archeologami i historykami mody nie zostały do tej pory w pełni nawiązane. Do wzięcia udziału w konferencji przyjęły zaproszenie Małgorzata Możdżyńska-Nawotka i Diana Jędrysek z Muzeum Narodowego we Wrocławiu, które przedstawiły problem skórzanych dodatków do odzieży dziecięcej.

Asortyment przedmiotów ze skóry użytkowanych przez szczecińskich mieszczan najpełniej zobrazowały odkrycia wyrobów gotowych, nawet jeśli były one uszkodzone lub zachowane we fragmentach. Dzięki dużej liczebności zbiorów poszczególnych kategorii źródeł (przede wszystkim obuwia), stało się możliwe określenie przemian w ich konstrukcji, stylistyce oraz zdobieniu w ujęciu chronologicznym, od najstarszych do najmłodszych. Wczesnośredniowieczne znaleziska szczecińskie posłużyły ponadto do podjęcia próby określenia momentu wyodrębnienia się rzemiosła szewskiego z grupy zajęć chałupniczych oraz wskazania kolejnych etapów formowania się szewstwa, od wytwórczości tradycyjnie wykonywanej w gospodarstwie na potrzeby rodziny, do bardziej rozwiniętej, oznaczającej wprowadzenie i upowszechnienie innowacji technologicznych i stylistycznych w ramach produkcji noszącej znamiona umasowienia. Problem ten przedstawiła Anna Bogumiła Kowalska. Ogromnie pomocne w studiach nad dawnymi technologiami oraz narzędziami używanymi w produkcji skórniczej są badania etnograficzne. Zasoby szczecińskie z Działu Etnografii Muzeum Narodowego na obecnym spotkaniu zaprezentowała Iwona Karwowska.

Z punktu widzenia archeologii pozostałościami warsztatów rzemieślniczych są skupiska odpadów produkcyjnych, którym czasem towarzyszą narzędzia i przybory niezbędne w określonym sektorze wytwórczości, niekiedy elementy charakterystycznych urządzeń oraz części wyrobów. Znaleziska archeologiczne pozwalają dość precyzyjnie określić kolejne etapy wykonywania wielu przedmiotów. Bardzo pomocne są przy tym wyniki badań etnograficznych. Wykopaliska nie dostarczają pełnych informacji na temat wyglądu warsztatów jako pomieszczeń, w których wykonywana była praca rzemieślnicza, a także średniowiecznych kramów i sklepów, w których dokonywano transakcji kupna-sprzedaży, zwłaszcza ich wyposażenia w sprzęt i meble. W tych przypadkach możemy posiłkować się wizerunkami utrwalonymi na średniowiecznych obrazach i miniaturach. Z dużym prawdopodobieństwem przekazy ikonograficzne odnieść można właściwie do każdego miasta średniowiecznego. Jak wyglądały pomorskie warsztaty rzemieślnicze w nie tak odległej przeszłości przedstawiła Ewa Gwiazdowska z Muzeum Narodowego w Szczecinie.

Każdy z wygłoszonych na konferencji referatów wzbudzał ożywioną dyskusję, w której brali udział zarówno badacze ze środowisk naukowych, jak i słuchacze, którzy nie są związani bezpośrednio z pracą naukową. Na podkreślenie zasługuje szczególnie atmosfera wzajemnego zrozumienia i żywe zainteresowanie przedstawianymi zagadnieniami. Referaty uczestników konferencji ogłoszone zostaną drukiem w 2015 roku.

Anna B. Kowalska